

Vanha Kostamuksen seutu

Jakov Nikitich Peksu-
jev eli Tatjana Vasil-
jevan isä. Valokuva
on Tatjana Vasilje-
van (o.s. Peksujeva)
perhevalokuva-albu-
mista.

sai nimiä saamen kielestä

Osa 1

Kostamuksen vanhan kylän paikka jäi kokonaan veden alle, kun Kostamusjärvi muutettiin rikastamon lietealtaaksi ja sen pintaa nostettiin

Kostamuksen vanhan kylän paikka jäi kokonaan veden alle, kun Kostamusjärvi muutettiin rikastamon lietealtaaksi.

Agafja Artemjevna Rugojeva (o.s. Peksujeva), Jaakko Rugojevin äiti (vas.) ja Agafja Antipovna Peksujeva (o.s. Rugojeva), Tatjana Vasiljevan äiti. Valokuva on Tatjana Vasiljevan (o.s. Peksujeva) perhevalokuva-albumista.

•••Kostamuksen kaupunki rakennettiin tyhjälle ja autiolle paikalle, jonka tienoilla ei ollut minkäänlaista vakituista asutusta. Aika lähellä Kontokkijärven rannalla ennen toista maailmansotaa oli Kontokin kylä.

Nykyisen malminrikastamon lähellä sijaitisi ennen Kostamus-niminen kylä, joka on antanut tämän päivän kaupungille oman nimensä. Kostamuksen vanhan kylän paikka jäi kokonaan veden alle, kun Kostamusjärvi muutettiin rikastamon lietealtaaksi ja sen pintaa nostettiin.

Arkeologit ovat saaneet selville, että Vienan Karjalan länsiosaa, Kostamuksen lähitiennoot mukaan lukien, olivat asuttuja mesoliittisena aikakautena eli noin 7000-8000 vuotta sitten. Uudisasukkaat olivat kalastajia ja metsästäjiä, jotka metsästäivät pääasiassa peuroja ja hirviä. Näiden eläinten luita tavataan runsaasti tuon

Kostamuksen kalmismaa

ajan asuinpaikoilla monien järvien rannoilla, mm. Kostamusjärven rannalla.

Rautakaudesta alkaen ja varhaiskeski-aikana tällä alueella kehittyi metsäsaamelaisien kulttuuri. Sitä todistaa 1800-luvulla tallennettu muistitieto, joka kertoo, että tämän alueen kanta-asukkaina olivat juuri lappalaiset. Kun tänne tuli uutta väestöä, saamelaiset muuttivat asumaan pohjoisemmaksi.

Lappalaisista on kuitenkin jäänyt merkkejä seudun paikannimistöön. Esimerkiksi Kätkälampi-nimen määräiteosa on muodostettu saamelaiskielisestä sanasta, joka tarkoittaa kiveä. Kuotkuonienimistä näkyy saamelainen kannasta merkitsevä maastotermi. Saamen kielen sana, joka tarkoittaa saarta tai metsäsaarta, on säilynyt suuren vaaran nimessä Suolavuara. Myös oppaiden mukaan vaara näkyy kaukaa ja näyttää maastossa saarelta.

Monien Kostamuksen tienoilla olevien suurehkojen järvien nimet ovat nähtävästi myös saamelaisperua, koska niille ei ole vakuuttavaa itämerensuomalaista etymologiaa. Niiden joukossa ovat Koi-vajärvi, Korpanki, Krusinkijärvi, Puappali (variantti Puoppali), Vielijärvi ja mahdollisesti myös itse Kostamusjärvi.

Mainittakoon, että entisen Vuokkiniemen volostin asukkaiden mukaan "Kostamuksessa on enemmän sekä lappalaisia sanoja, että sellaisia paikannimiä, joista ei saa selvää, mikä todistaa vuokkiniemeläisten mielestä, että ne kaikki ovat juuri lappalaisten jättämiä nimiä".

Varhaisin asiakirjamerkintä Kostamuksesta on vuodelta 1679, mutta varmuutta siitä, milloin ensimmäiset vakituiset asukkaat tulivat Kostamusjärven rannoille, ei ole. Vastaus tähän kysymykseen olisi mahdollinen, jos Kostamusjärven rannat eivät olisi joutuneet upottamisalueeseen. Myös Kostamuksen vanhan kalmiston arkeologinen tutkimus on jäänyt kesken.

Kuusamon Paanajärvellä joskus asuneilta Sirkeisiltä on tallennettu perimätieto, jonka mukaan suku on tullut Kuusamon alueelle Kostamuksesta rappasotien takia. Jos puhe on todellisista rappasodista eli 1500-luvun lopussa karjalaisten ja Pohjois-Suomen asukkaiden välillä käydyistä rajakahakoista, silloin tämä tieto kertoo mahdollisesti siitä, että Kostamus saattaisi olla melko vanha kylä.

Kaikesta huolimatta tämä perimätieto on todistuksena sitä, että kostamulaiset

lähtivät sodan tieltä melko kauas pohjoiseen, jossa nähtävästi oli silloin paljon rauhallisempaa kuin kotitienoilla.

Miltä tässä historiallisessa yhteydessä Kostamus näyttää? Mistä täällä tallennetut paikan- ja henkilönnimet sekä perimätiedot kertovat kylän historiasta ja sen asukkaista?

Vuoden 1678/79 valvontakirjan mukaan Kostamuksen (Kostomozerskaja) 12 talossa asui 18 aikuista miestä ja 10 poikaa. Kylä kuului silloin Kuolan läänin Repolan hallintopitäjän Roukkulan neljänneeseen.

Tuona aikana Kostamuksessa mainitaan 11 "sukunimeä". Niiden joukossa on Budorov, Gettejev, Gukkojev, Guttojev, Kabrojev, Kuikin, Nikkijev, Pellejev, Pumalov, Pekšojev, Vadajev sekä kaksi henkilöä, jotka kantoivat täysin venäjänkielisiä nimiä: Fetka Ivanov ja Ivaško Nikitin.

Jo tämän asiakirjan perusteella on mahdollista sanoa, että kylä on kuitenkin mainintaa vanhempi. Esimerkiksi asiakirjasta saadaan tietää, että Petruska Kabrojev ja Andrjuska Nikkiejev kuolivat Kostamuksessa ennen vuoden 1678/79 väestönlaskentaa ja heidän talonsa seisovat autiointa. Asiakirjasta saadaan tietää myös, että Naumka Pumalov lähti vuonna 1675/76

kylästä pois tietyntömmiin.

Vuoden 1707 valvontakirjan mukaan Kostamus oli autiona kylänä, vaikka vuonna 1700 se oli ollut vielä asuttu. Autionomisen pääsyyinä lienevät toisaalta 1690-luvun katovuodet ja toisaalta sodat.

Tiedetään myös, että Kostamus tuhoitiin esimerkiksi varastussodan aikana. Varastussodalla tarkoitetaan majuri Enbergin johdolla tekemää rosvohyökkäystä Vienan Karjalaan vuonna 1718. Sen tuloksena monet Vienan Karjalan kylät kärsivät kovasti.

1800-luvun jälkipuoliskolle asti Kostamuksessa elänyt muistitieto epäilemättä dramatisoi tapahtumia kertoessaan vihollisen surmanneen kylässä kaikki asukkaat. Todellisuudessa osa sukunimistä, jotka mainittiin ennen tätä hyökkäystä Kostamuksessa, on säilynyt Vienassa nykypäiviin saakka.

Toisaalta perimätieto on oikeassa siinä mielessä, että asutus kärsi kovasti. 1600-luvun loppupuolen kymmenestä suvusta vain kaksi (Peksujevit ja Vadajevit) tunnetaan Kostamuksessa myöhempinä aikoina. Katovuosien ja sotien seurauksena siis kylän talo- ja väkiluku väheni huomattavasti.

Vuoden 1726 väestönlaskennassa on

huomioitu väestön liikkuvuus vuosien 1720-1725 välisenä aikana. Eräs tuon ajan asiakirja kertoo, että 1720-luvun alkupuolella Kostamukseen asettui kymmenen "karkuteiltä tullutta" miespuolista henkilöä, jotka kaikki olivat alkuperäisiä Kostamuksen asukkaita. Karkureiksi nimetyt henkilöt olivat mitä todennäköisimmin sotavuosista lähtien piilopirteillä piileskelleitä tai vihollisuuksissa kotitalot menetettyään kerjuulle lähteneitä, mutta sittemmin kotikylään palanneita juuri Kostamuksen asukkaita.

Esimerkiksi vanhoilta kostamuslaisilta saatujen tietojen mukaan Kostamuksen tienoilla Juurikkajoen yläsuvannolla ja Marikosken rannalla on ollut asutusta sinä aikana, kun ruotsalaiset kävivät sotimassa Vienassa. Voidaan otaksua, että juuri siinä asui piilopirteissä osa kostamuslaisia varastussodan aikana.

Sodanjälkeinen vanha Kostamus oli Kostamusjärven rannalla sijaitsevien pienten kylien, lohkotilojen ja yksityistalojen yhtymä (ks. kartta). Itse kylän asukkaat huomasivat Kostamuksen kylän asutusten hajanaisuuden.

Oksenie Sallinen kertoi esimerkiksi 1960-luvulla Pertti Virtarannalle: "Kosta-

mus eli monella kylällä... niitä oli eläjä vuarioilla, niitä oli eläjä suareissa, niitä oli mi missäi."

Muutamat lohkotilat, jotka kuuluivat Kostamukseen, olivat niin nuoria, että kylän vanhat asukkaat voivat kertoa vielä niiden synnystä ja perustajista. Esimerkiksi, Elovuara-huuttorin perusti Nasarie Vatani köllinimeltään Kärpäni, joka oli peräisin Kostamuksen Prokkol'asta.

Vuonna 1922 Suojärvellä syntynyt Maria Jeyscintyttö Vatanen kertoi, että Prokkol'an kylän ensimmäinen asukas oli hänen isänsä (Mikon Jeyscin) Prokko-vaari. Monet asukkaat muistivat vielä 1900-luvun lopussa, että Stahveinniemi-huuttori sai nimensä siitä, että niemelle asettui asumaan Stafei Peksujev Kostamuksen keskikylästä eli Kylästä.

Kostamuksen alkukylät sijaitsivat Kostamusjärven länsirannalla. Sitä, että siellä oli Kostamuksen kylän vanha keskus, osoittaa sekin, että siellä Kylä-nimisen kylän ympäristössä oli vanha kalmisto ja tsasouna. Siihen viittaa myös itse kylän nimi: Kylä.

Miksi kaikista kylästä, jotka kuuluivat Kostamukseen, vain yksi sai Kylä-nimen? Nähtävästi syynä oli, että tämä alkoi kasvaa muita aikaisemmin ja erosi kooltaan

Pöksylä ja Vatala ovat Peksujevien ja Vadajevien sukukyliä

muista lähellä olevista pienemmistä kylistä. Karjalaismurteissa 'kylä' merkitsee juuri talojen ryhmää eikä yksinäistaloa.

1800-vuosisadan venäläisissä asiakirjoissa näkyy tämän kylän toinen, nähtävästi alkuperäinen nimitys - Peksuljaneemi, joka kansan suussa on nykyäänkin Pöksylänniemi. Tämä tosiasia on erittäin mielenkiintoinen, koska se yhdistää Kylä-nimisen kylän muihin Kostamuksen la-loppuisiin kylien nimiin: vrt. Vatala, Prokkol'a, Jyrkkilä ja Pöksylä.

Näistä kahdessa - Vatalassa ja Pöksylässä - heijastuvat Kostamuksen asukkaiden sukunimet, jotka on merkitty varhaisimmassa Kostamuksesta kertovassa asiakirjassa vuodelta 1678/79. Ne ovat Peksujevit ja Vadajevit. Sen vuoksi voidaan olettaa, että Pöksylä ja Vatala ovat Peksujevien ja Vadajevien sukukyliä (alunperin alkukotia) 1600-luvulla. Vadajev- ja Peksujev-sukunimet tunnetaan Vienan Karjalassa ja esimerkiksi Kostamuksen kaupungissa nykyäänkin.

Huomattakoon tässä sekin, että juuri Petruška Pekšojev on ollut vuonna 1678/79 kylänvanhin, mikä mielestäni voisi olla todisteena siitä, että juuri Pöksyset voisivat olla Kostamuksen ensimmäisiä asukkaita ja juuri heidän pikkukylästään muodostui tulevaisuudessa Kostamuksen keskusta.

Sukuperimätiedot ovat säilyttäneet muiston siitä, että molemmat edellä mainitut suvut ovat muuttaneet Vienan Karjalaan Suomen puolelta: Vataset toisen version mukaan Leppävirralta, toisen käsityksen mukaan Iisalmesta ja Pöksyset Kiuruvedeltä. Toisaalta jää vielä epäselväksi, olivatko Kostamuksen ensimmäiset eläjät karjalaisia, savolaisia vai jostakin muualta saapuneita uudisasukkaita.

Suomessa säilyneistä asiakirjoista tiedetään, että 1500-1600-luvulla Savossa on elänyt sekä Vatanen- että Pöksynen- tai Pöksäinen-nimisiä henkilöitä. Juuri arkistoasiakirjojen perusteella tutkija Matti Pöllä esimerkiksi on oletanut, että Pöksyset ovat olleet savolaisia ja heidän muuttonsa Vianaan olisi voinut ta-

Kostamuksen kyläosat:

1. Kylä (Pöksylä)
2. Jyrkilä
3. Juakkosenniemi
4. Stahveinniemi
5. Puuruniemi
6. Kuokkaniemi
7. Suari (Pöksynsuari)
8. Tiitanvuara (On'usanvuara)
9. Koivuvara
10. Saviniemi
11. Hukkalanniemi
12. Vatala
13. Vuara (Vatalanvuara)
14. Kelloniemi
15. Kuotkuo
16. Riekinranta
17. Ahvenjärvi
18. Suojärvi
19. Prokkol'a
20. Kylmäsenvuara
21. Elovara
22. Läykynpuoli
23. Jyrki
24. Heikinaho
25. Präkänvuara
26. Vatasenvuara
27. Okahvonaisenvuara

pahtua 1600-luvun alkupuolella.

Tämä oletus ei kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta, että siirtolaiset olisivat olleet myös karjalaisia, jotka 1500-luvun puolivälistä alkaen ja 1600-luvun kuluessa pakenivat hävitetystä Käkisalmen läänistä ja sen naapurialueilta.

Perimätietojen mukaan sukujen edustajat tulivat Vianaan Pien-Savon pohjoisosasta, joka on ollut vielä 1500-luvulla karjalaisten ja savolaisten erämaa-alueena, ja jossa vuosisadan puolivälissä tapahtui aktiivisia karjalais-savolaisia kosketuksia. Niistä kieli esimerkiksi Savo-alkuisten nimien leviäminen Pien-Savossa.

Silloisen Venäjän viranomaisten mukaan osa Pien-Savoa oli kuulunut ennen Täyssinän rauhaa (ennen vuotta 1595) Venäjään, vaikka pääasiassa vain muodollisesti. Näin siirtolaiset saattaisivat olla noiden karjalaisten jälkeläisiä, jotka 1500-luvun puolivälistä alkaen alkoivat paeta Käkisalmen läänistä pohjoiseen verotuksen kiristymisen, sotatoimien ja opritšninan takia. Opritšnina tarkoittaa

suoraan tsaarin alaisuudessa olevaa valtakunnan aluetta.

On hyvin mahdollista, että osa heistä asettui asumaan juuri Käkisalmen läänin eräalueille, jotka sijaitsivat myös tulevan Pien-Savon pohjoisosissa. Myöhemmin, kun tämä alue oli joutunut lopullisesti Ruotsin valtakuntaan ja savolaisasutus alkoi levitä Ruotsin tukemana Pien-Savoon, karjalaisväestö alkoi siirtyä asumaan Venäjän puolelle. Myös mahdolliset uskonnolliset vainot saattoivat pakottaa karjalaisia muuttamaan Moskovaan kuuluville alueille kuten Vianaan Karjalaan.

Sitä, että Ruotsin alueella (pääasiassa Savossa, mahdollisesti myös Pohjanmaalla) on ollut karjalaisasutusta vielä 1500-luvulla, todistaa esimerkiksi asiakirjatiieto siitä, että Repolaan asettui asumaan vuonna 1511-12 kokonainen perevaara eli 24 karjalaismiestä perheineen. Perevaara ei ollut kuulunut aikaisemmin Venäjän suuriruhtinaalle eikä ollut maksanut hänelle koskaan veroja.

Toisin sanoen nämä karjalaiset ovat tulleet Repolaan Ruotsin puolelta. On muistettava myös, että itse Kostamus on kuulunut 1600-luvulla juuri Repolan hallintopitäjään.

Ketään vuonna 1678-79 mainituista Kostamuksen asukkaista ei nimitetty asiakirjassa "Ruotsin alamaisiksi", eikä siinä ole tietoja heidän kääntymisestä ortodoksiseen uskoon. Viimeksi mainittu kohta oli pääehto Venäjän silloisen "oleskeluluvan" saamiselle. Tämä tarkoittaa, että viranomaisten silmissä kaikki kylän asukkaat olivat Venäjän alueen "vanhoja" talonpoikia.

Vatosen suvun karjalaiseen alkulähteeseen viittaa mielestäni itse sukunimi. Se on peräisin karjalaisesta nimestä Vata, joka on vuorostaan muunnos slaavilaisesta ristimänimestä Fadei. Huomatarkoon vielä kerran, että Vatasten suku Pöksysten suvun rinnalla on ainoa, joka on jäänyt asumaan Kostamuksen varustussodan jälkeisinä vuosina.

Tämän ohella on mahdollista kuitenkin puhua siitä, etteivät kaikki Vataset kuitenkaan palanneet kotikonnuilleen. Nykyään ei tiedetä täsmällisesti, milloin Vataset ovat voineet asuttaa muita Vienassa sijaitsevia kyliä. Myöskään ei tiedetä, ovatko muissa kylissä asuneet Vataset juuri vanhasta Kostamuksesta siirtyneitä Vataseen jälkeläisiä.

Myöhempanä aikana on tietoja Vataseen asumisesta Kiestingin Kananaisessa, Uhtuan Jyvälahdessa ja Kontokin Vonkajärven rannalla. Viimeisessä kylässä suvun virallisena sukunimenä oli Karpov ja muistitiedon mukaan suku on tullut Vienaan Leppävirralta.

Lisätietoja antaa Vienan alueen nimitys, koska siinäkin on säilynyt jälkiä Vataseen suvusta ja sen oleskelupaikoista: vrt. Vatala(n)niemi (Kontokin Kenttijärvi), Vatasenniemi (Uhtuan Jyvääläksi), Vatanin (joki) (Vuokkiniemen Ponkalaksi) ja mahdollisesti myös Vadasalmi (kylänosa) (Kontokin Luvajärvi).

Kaksi muuta Kostamuksen -la-lop-

ta kylänosan paikannimeä (Prokkol'a ja Jyrkilä) on muodostettu toisella tavoin kuin Vatala ja Pöksylä. Ne perustuvat ortodoksisiin ristimänimiin eikä sukunimiin. Edellä on jo mainittu, että paikallinen rahvas yhdistää Prokkol'a-kylän nimityksen Vataseen sukuun ja mainitsee kylän perustajana Prokkoa (ven. Prokofij). Tietojeni mukaan Prokko perusti kylän joskus 1800-luvun keskivaiheissa (ks. ylempänä).

Jyrkilässä on asunut Rugojevin suku, jota nykyään pidetään Peksujevien ja Vataseen rinnalla Kostamuksen kantasukuna. Jyrkilä perustettiin mielestäni 1700-luvun puolivälissä ja sen perustajana on saattanut olla Jegor (Jyrki) Gerasimov Rugojev (synt. noin vuonna 1727).

DENIS KUZMIN

Kostamuksen sukujen selvittäminen jatkuu Karjalan Heimion seuraavassa numerossa.

Myös jutun lähteet julkaistaan myöhemmin.